

Generativ AI och den litterära kulturen

Karl Berglund

Det går fort nu. Knappt har det hunnit bli allmänt accepterat att strömmade ljudböcker blivit en central del av den samtida litterära kulturen när nästa tekniska revolution kommer och knackar på dörren: generativ AI.

Även om man ska vara mycket försiktig med att utropa sin egen tid till den mest omvälvande i historien är det svårt att förneka att hastigheten med vilken olika tekniska landvinningar förändrar förlagsverksamhet, bokproduktion och läsvanor är högre i dag än någonsin tidigare. Gamla sanningar och modeller måste ständigt överges på grund av att verkligheten de beskriver har förändrats. Få saker ter sig beständiga.

Att sja om framtiden är alltid vanskligt, men det finns flera förhållandevis starka signaler om vart den tekniska utvecklingen är på väg att föra litteraturen. Syftet med den här essän är att peka ut några, som jag ser det, centrala områden där generativ AI redan är i färd med eller kommer att föra med sig stora konsekvenser för bokens samhälle. I punktform handlar det om praktiker där AI används helt eller delvis för översättning, redaktionellt arbete, skrivande, formgivning/illustration, ljudboksroster och boktipsande. Sett ur ett mer principiellt perspektiv går det i stället att tala om

mekanisering, effektivisering och personalisering. I termer av data berörs såväl ljud och bild som text. Jag tar det i den ordningen.

Ljud

De strömmade ljudböckernas popularisering har lett till större förändringar för bokmarknaden än att människor lyssnar på ljudböcker i sina mobiler. Bokströmningstjänsternas intåg har påbörjat en *plattformisering* av den bokliga kulturen, alltså en utveckling som liknar vad som tidigare har hänt med musik (Spotify) och tv-serier och filmer (Netflix, HBO, och så vidare). Även om det förstås har funnits digitala plattformar för litteratur tidigare, innebär ljudboksströmningen att alla led samlas på ett och samma ställe: tips om böcker, val av böcker, köp av böcker (genom en prenumerationsavgift) samt läsning av och lyssning på böcker.

Det sista ledet är centralt. Genom att människor också läser/lyssnar på plattformarna möjliggör det för bokströmningstjänsterna att sammanföra litterära konsumtionsbeteenden i betydelsen välja/köpa böcker med konsumtionsbeteenden i betydelsen att faktiskt läsa eller lyssna på böcker. Det kan användas för att profilera användare. Kortfattat kan man säga att användarna betalar både direkt genom en prenumerationsavgift och indirekt genom all den användardata som plattformen samlar in (jfr Berglund 2024, 33–39). Här kommer personaliseringen in. I en vanlig bokhandel möts alla av samma frontade bästsäljare och hylluppställningar. I bokströmningstjänsterna får du i stället rekommendationer i appen som en direkt effekt av vad du har lyssnat på och vad andra som har lyssnat på samma böcker som du har lyssnat på. Ingen användares rekommendationer är identiska med någon annans. Vad som pushas fram i gränssnittet är statistiska gissningar av vad du – som unik användare – förväntas vilja läsa härnäst.

Detta har ingenting med generativ AI att göra utan baseras på maskininlärning där modeller tränas på stora mängder användardata. Men det hänger samman med vad bokströmningstjänsterna för närvarande håller på att implementera: AI-genererade ljudboksstämmor. I stället för att låta en röstskådespelare eller författaren

själv läsa in ljudböcker överläts omvandlingen från text till ljud åt en maskin.

Utvecklingen inom den gren av generativ AI som kallas TTS, det vill säga *text-to-speech* (på svenska från text till tal) har gått hisnande fort de senaste åren. Det är i dag möjligt att generera maskinröster som med hög kvalitet härmar intonationer, andningsljud, pauseringar, dialekter eller sociolekter – samt förstas välkända röster från specifika skådespelare eller författare. År 2024 lanserade Storytel funktionen *VoiceSwitcher* på sin plattform, som låter användaren välja mellan den mänskliga inläsarens röst, en AI-klon av skådespelaren och den populära ljudboks-inläsaren Stefan Sauks röst, och ett antal generiska men samtidigt distinkt stereotypa röster: ”mogna, lugna Carin”, ”mjuka, manliga Erik”, ”unga, energiska Amanda”, ”medelålders, ärliga Martin” (Storytel 2024).

Än så länge finns funktionen bara för ett begränsat antal böcker, men tanken är att den ska rullas ut över allt större delar av utbudet. Inom en relativt snar framtid kommer de flesta ljudbokslyssnare att ha möjlighet att välja mellan flera röster när de lyssnar. Samtidigt är det ett val mellan människa och maskin. På tio års sikt är det inte orimligt att syntetiska röster kommer att vara vanligare än mänskliga röster i ljudboksformatet.

Anledningarna är framför allt två. Den första och viktigaste är att syntetiska röster är billigare och snabbare att generera än att spela in mänskliga röster. Just inspelningsmomentet har länge varit en flaskhals för delar av ljudboksproduktionen: det är lång kötid till de mest populära inläsarna, små förlag har inte råd att satsa på ljudböcker, smala titlar betalar sällan tillbaka inspelningskostnaden och ges därför i nuläget i regel inte ut i ljudboksform (Berglund 2022). AI-rösterna ändrar på detta. Speechify (2025) och liknande tjänster kan snabbt, billigt och med hög kvalitet generera ljud från text utifrån dina röstpreferenser. På sikt kan den tekniska utvecklingen komma att suddas ut gränsen mellan e-böcker och ljudböcker och göra att även smala titlar och egenutgivning regelmässigt publiceras också i ljudboksform (ungefär som e-boksformatet fungerar redan i dag).

Den andra anledningen är mer litteraturfilosofiskt intressant. Eftersom genereringen av AI-röster är snabb och billig går det att

detaljstyra vilka röster som genereras. Här öppnar sig möjligheten för läsare att generera sin egen personliga favoritröst för ljudböcker. Kanske vill du att den låter som någon som liknar en skådespelare eller kändis du gillar, eller en gammal släkting, eller din egen mamma?

Oavsett påverkar förstås en maskinell personalisering av rösttolkningen hur de litterära verken upplevs. I stort sett alla ljudboksforskare är ense om att rösten spelar stor roll vid ljudbokslyssning, och såväl historiska som empiriska studier har belagt detta på olika sätt (se till exempel Knip-Hägkvist 2010; Rubery 2016; Björkén-Nyberg 2018; Hanner, O'Connor & Wikberg 2019; Tanderup Linkis & Pennlert 2022). Vissa forskare menar att rösten är lika viktig eller till och med viktigare än författaren när människor väljer vilka ljudböcker de ska lyssna på (Koepnick 2013; Have & Stougaard Pedersen 2016). Vad händer då om människor tar del av samma litterära verk i texthänseende, men distinkt olika verk i ljudhänseende? Har de då lyssnat på samma verk? Frågan kan få olika svar beroende på vilket teoretiskt perspektiv som intas, och vad i verk-begreppet som fokuseras på. Om forskningen har rätt i att rösten är en helt central del av ljudboksmediet får de olika rösterna under alla omständigheter stora effekter på hur det litterära verket upplevs. Generativ AI personaliserar lyssningssituationen för ljudböcker, vilket leder till att den gemensamma upplevelsen av att ha tagit del av samma bok minskar.

Bild

AI är bra på att generera bilder. Detta har snabbt blivit ett problem för formgivare och illustratörer, som ser en ökad konkurrens från bilder helt eller delvis genererade med hjälp av AI-verktyg, med prisdumpning och färre uppdrag som konsekvens. Fackförbundet Svenska Tecknare har vid upprepade tillfällen uttalat sig starkt kritiskt mot företag som använder AI-genererat bildmaterial, eftersom det bryter mot upphovsrätten då modellerna är olovligen tränade på upphovsrättsskyddade bildmaterial. De har därför tagit fram tio principer för hur de ser på AI-verktyg för bildgenerering. Bland annat framhålls att upphovsrätten alltid måste värnas, att

AI-genererade bilder inte har upphovsrätt och att det är bedrägeri att sätta sitt namn på AI-genererade bilder (Svenska Tecknare 2025).

Trots detta ökar användningen av AI-genererat bildmaterial. I bokens värld har detta framför allt uppmärksammats inom barnlitteraturen, där bilder och illustrationer generellt är en viktigare komponent än i vuxenlitteraturen. Gunnar Krantz (2024) skrev en uppmärksamrad debattartikel som lyfte fram kvalitetsproblemen i AI-genererade bilderboks bilder och Svenska barnboksinstitutet (2025) har i sin senaste bokprovning ägnat ett avsnitt åt AI-bildernas frammarsch.

Men frågan rör inte bara barnlitteraturen utan alla former av böcker som inkluderar bilder och illustrationer. Dessutom påverkas formgivningen av bokomslag. På samma sätt som sättning med hjälp av moderna program är en arbetsuppgift som har förflyttats från sättare till redaktörer kan en liknande arbetsförflyttning ske för delar av bokformgivningen. I dag är det i regel externa formgivare som gör bokomslagen. Framöver kan det bli kommunikatörer på förlagen som *in-house* formger bokomslag med hjälp av generativ AI. Varför? För att det blir billigare. Även för egenutgivare och småförlag är AI-promptade bokomslag en lockande idé eftersom omslagsformgivning är en stor kostnadspost. Det finns redan plattformar som uttalat riktar sig till egenutgivare och lovar snabba och snygga AI-genererade omslag (se till exempel Spines 2025).

Bokomslag är en speciell typ av visuell kommunikation. De kan vara konstnärligt mycket kreativa samtidigt som de behöver förhålla sig till tydliga ramar. Viktigast är att omslaget ska kommunicera rätt litterärt innehåll gentemot bokläsarna – det fungerar som ett slags länk mellan förlag och läsare, en innehållsdeklaration som på samma gång ska vara adekvat och locka till läsning. Särskilt viktig är omslagets roll för populärlitteraturen, där genrer kommuniceras genom återkommande troper – tänk science fiction-genrens rymdskepp, robotar och futuristiska städer (Määttä 2006, 42–46) visavi deckargenrens blodstänk, hotfulla skuggningar och bildmotiv som anspelar på offer eller förövare (Berglund 2016, 29–54). Eftersom det rör sig om klichéer är det troligt att AI-genererade bokomslag kommer att få särskilt stort genomslag här. Är det något AI är bra på är det att på ett generiskt sätt härma tydliga förlagor.

Även om föreningen Svenska tecknare kategoriskt menar att AI-genererade bilder saknar upphovsrätt och att det är lurendrejeri att sätta sitt namn bakom en sådan bild är det i praktiken inte riktigt så svartvitt. Fler och fler illustratörer och formgivare använder AI och promptning som ett verktyg i sitt skapande. Hur bokvärlden ska förhålla sig till denna gråzon är en komplex fråga.

Text

AI är också bra på att generera text. Eftersom litteratur kretsar kring det skrivna ordet är det denna aspekt av den tekniska utvecklingen som har skapat mest oro i bokbranschen. Den yrkesgrupp som främst drabbats hittills är översättarna. Maskinöversättning är ett språkteknologiskt område med gamla anor. Redan i mitten av 1900-talet drömde lingvistiskt orienterade datavetare om att datorer skulle kunna automatisera översättningsprocessen. Regelstyrda system för maskinell översättning utarbetades, men uppgiften visade sig vara mer komplex än man trott och resultaten blev svaga. Först med maskininlärningens och de neurala nätverkens genombrott under 2000-talet blev maskinöversättningens resultat så pass bra att de började kunna konkurrera vid enklare översättningsuppdrag. Under de senaste åren har maskinöversättning blivit så pass bra att det har börjat användas i bokbranschen, oftast som en grundtext som en redaktör (eller en översättare omvandlad till AI-redaktör) får redigera till ett färdigt resultat, eller mer sällsynt som en direkt översättning, trots eventuella brister.

Flera enskilda översättare liksom Författarförbundet har larmat om vad maskinöversättningar riskerar att leda till. Frågan är dels juridisk – modellerna för maskinöversättning är tränade på stora mängder textmaterial, bland annat stora delar sådana som är upphovsrättsskyddade (jämför till exempel Ahlund et al. 2025), vilket författare och förlag inte får ersättning för. Det handlar också om att översättarkompetens på lång sikt riskerar att försvinna. Som sju översättare formulerar det i en debattartikel:

hur ska dagens kvalificerade översättarkår kunna finnas kvar om AI tar över stora delar av vårt levebröd? För att bli en skicklig översättare behöver man översätta stora mängder text från grunden, så hur ska nya översättare läras upp om vårt yrke omvandlas till en AI-redaktörsroll? Vem ska våga satsa på en lång och gedigen översättarutbildning under ett ständigt hot från AI? Vem ska våga ägna ett helt yrkesliv åt att lära sig detta hantverk? (Berglund Barkem et al. 2024)

Men det är också en kvalitetsfråga. Maskinöversatt text är ofta korrekt i grammatisk-semantisk mening, men eftersom det rör sig om statistiska modeller som inte förstår vad texten handlar om, missar systemen ofta helhetsperspektiv, idiomatiska uttryck och annat som gör texten levande (Berglund Barkem et al. 2024). Resultatet blir inte sällan en stum och trög text som är formellt korrekt men undermålig i litterärt hänseende.

Trots bristerna används maskinöversättning redan i dag av flera förlag (Sörhag 2025). Att sådana översättningar är billiga för förlagen är förstås en viktig anledning, men nästan lika viktig är hastigheten. På dagens bokmarknad blir böcker ofta snabbt trendande globalt via exempelvis Booktok och liknande plattformar. Att då behöva vänta ett halvår eller längre på en svensk översättning kan leda till att många, särskilt yngre läsare, i stället köper den engelska utgåvan.

Men även om generativ AI än så länge främst har använts för översättningar i bokbranschen stannar det inte där. Storytel har redan utgivit en helt AI-skriven ljudbok, även om det ännu är på experimentstadiet och krävde en hel del mänsklig handpåläggning (Storytel 2025). Ett författarverktyg som Sudowrite (2025) visar att generativ AI kan vara till hjälp i såväl redigeringsarbete och korrekturläsning som i själva skrivandet. Programmet kan ge förslag på allt från miljöbeskrivningar till dialogsekvenser och romangestalter. Alla som har interagerat med en AI-chatbot vet att det går att göra motsvarande saker med dem, med rätt typ av promptning. Generativ AI kan alltså användas på en rad sätt i skrivandeprocessen, inte minst som ett verktyg för att motverka skrivkramp och hjälpa fantasin på traven. Men förstås också för att snabbt generera undermåliga böcker och i rask takt trycka ut dem på bokmarknaden. Här kan påminnas om att Amazon på grund av AI-genererad litteratur har infört en publiceringsbegränsning för författare på max tre nya böcker... per dag (Creamer 2023).

Människa mot maskin?

Vad generativ AI överallt i den litterära världen synliggör är att produktivitet och kostnadseffektivisering ställs mot eftertanke, litterär kvalitet och möjligheten för människor att försörja sig på bokrelaterade arbeten. Under den här motsättningen gömmer sig en ännu större: Vad vill vi egentligen, på ett samhälleligt plan, ha generativ AI till? Vill vi ersätta mänsklig kreativitet med maskiner? De flesta svarar instinktivt nej. I Bokbarometern (Berglund & Steiner 2025) ställdes frågan: ”Vad är din inställning till att läsa eller lyssna på litteratur som är helt eller delvis skriven med hjälp av AI (Artificiell Intelligens)?” En majoritet (58 procent) av respondenterna hade en negativ inställning till AI-genererad litteratur, medan en mycket liten minoritet (4 procent) var positiv. Samtidigt fortgår utvecklingen, obönhörligt. Ekonomisk rationalitet är ett mäktigt incitament.

Litteraturteoretikern Hannes Bajohr (2024) har beskrivit det tillstånd vi är på väg in i som *post-artificiellt*: sedan ChatGPT:s publika genombrott har det för läsare smugit sig in en grundläggande osäkerhet huruvida den text vi läser är skriven av en människa eller en maskin. Detta påverkar i grunden hur vi avkodar texter och i förlängningen hur vi ser på vad en författare är och vad skrivande innebär.

Olika författarförbund har försökt bemöta denna osäkerhet genom att explicit särskilja det mänskligt författade från det maskinellt genererade. European Writers' Council lanserade 2023 manifestet *#AgainstWritoids*, där AI-genererad text framställs som en oönskad och robotartad kontrast till mänskliga författare, som alla de som bryr sig om mänsklig kreativitet bör ta avstånd ifrån. Amerikanska The Authors Guild (2025) går ännu längre och har lanserat en specifik märkning – *Human Authored* – som kan fästas på böcker skrivna utan inblandning av AI-verktyg. Syftet är, som de skriver, att bevara litteraturens autenticitet.

Denna typ av kampanjer och certifikat visar att industrialiseringen av skrivandeprocessen sker här och nu. Det går att skönja en begynnande uppdelning av den litterära kulturen, där litteratur snabbt producerad med hjälp av AI ställs mot litteratur skriven av människor. Det är inte långsökt att uppdelningen i förlängningen

också handlar om litterär kvalitet och prestige inom fältet: AI-litteraturen framställs som icke-autentisk, generisk och kommersiell; det mänskliga skrivandet som autentiskt, icke-kommersiellt och litterärt betydande.

I viss mån kan det liknas vid tidigare industrialiseringsprocesser inom helt andra områden. Keramik, exempelvis, är idag till största delen maskinellt och storskaligt fabriksstillverkad. Samtidigt finns en levande hantverkstradition av keramik som är drejad och glaserad för hand. Den senare är naturligtvis långt dyrare och har klart högre status i så måtto att den signalerar god smak. Ett framtidsscenario för litteraturen går i den här riktningen: en mindre del hantverkslitteratur för den bildade eliten, medan majoriteten av de litterära verk som produceras och konsumeras är fabriksstillverkad med hjälp av AI.

Samtidigt är en sådan här uppdelning för enkel. Många författare inom vitt skilda genrer – från höglitterär poesi till den enklaste fan fiction – använder generativ AI på olika sätt i sitt skrivande. Oaktat de stora problemen som finns kring upphovsrätt och prisdumpning kan generativ AI också vara genuint litterärt kreativt.

Som bland andra Donna Haraway och N. Katherine Hayles har fäst uppmärksamheten på med begrepp som *sympoiesis* (Haraway 2016) och *technosymbiosis* (Hayles 2025) har dagens tekniska situation förstärkt en lång tradition av att människor använder sig av och samarbetar med maskiner i skrivandeprocessen. I själva verket är det ur medieteorietisk synvinkel svårt att särskilja skrivande från de tekniska praktiker som omgärdar det. Och det även långt före uppkomsten av generativ AI – såväl penna och papper som vanliga ordbehandlingsprogram påverkar hur litteratur blir till, och därmed även det litterära resultatet.

Utmaningen består i att bevaka att litteraturen och läsandet fortsätter att vara en plats för mänsklig kreativitet och nyfikenhet utan att för den skull kategoriskt avfärda allt som generativ AI gör som dåligt eller skadligt. En svartvit uppdelning i AI-litteratur kontra mänsklig litteratur är klok att undvika helt enkelt därför att den inte stämmer överens med verkligheten. Även i AI-modellernas tidevarv behöver litteraturens väktare erkänna att skrivandet alltid har levt i ett slags symbios med den tekniska utvecklingen. Annars tror jag att de gör litteraturen en björntjänst.

Referenser

- Ahlund, Anna, et al. (2025): "Meta stjal våra böcker – Sverige måste agera". *Aftonbladet*, 3 april 2025.
- Authors Guild (2025): "Authors Guild Launches 'Human Authored' Certification to Preserve Authenticity in Literature". 29 januari 2025. <https://authorsguild.org/news/ag-launches-human-authored-certification-to-preserve-authenticity-in-literature/> [hämtad 6 maj 2025]
- Bajohr, Hannes (2024): "On Artificial and Post-Artificial Texts. Machine Learning and the Reader's Expectations of Literary and Non-literary Writing". *Poetics Today* 45 (2), s. 331–361.
- Berglund, Karl (2016): *Mordförpackningar. Omslag, titlar och kringmaterial till svenska pocketdeckare 1998–2011*. Uppsala: Avd. för litteratursociologi.
- Berglund, Karl (2022): "Kvalitetslitteratur och medieformat", i Jerry Määttä, Ann Steiner & Karl Berglund, *Skilda världar. Kvalitetslitteraturens villkor i Sverige idag*. Stockholm: Svenska Förläggareföreningen, 58–77.
- Berglund, Karl (2024): *Reading Audio Readers. Book Consumption in the Streaming Age*. London: Bloomsbury.
- Berglund, Karl & Steiner, Ann (2025): *Bokbarometern 2025*. Stockholm: Svenska Förläggareföreningen.
- Berglund Barkem, Cecilia, et al. (2024): "Därför ska inte AI över-sätta böcker". *Svenska Dagbladet*, 17 juli 2024.
- Björkén-Nyberg, Cecilia (2018): "Vocalising Motherhood. The Metaphorical Conceptualisation of Voice in Listener Responses to *The Girl on the Train* by Paula Hawkins". *International Journal of Language Studies* 12 (4), s. 1–28.
- Creamer, Ella (2023): "Amazon restricts authors from self-publishing more than three books a day after AI concerns". *The Guardian*, 20 september 2023.
- EWC (2025): "#Against Writoids. A Manifesto". <https://against-writoids.org/manifesto-against-writoids/> [hämtad 6 maj 2025].
- Hanner, Hedda, O'Connor, Alice & Wikberg, Erik (2019): *Ljudbo-ken. Hur den digitala logiken påverkar marknaden, konsumtionen och framtiden*. Stockholm: Svenska Förläggareföreningen.
- Haraway, Donna (2016): *Staying with the Trouble. Making Kin in the Chthuluscene*. Durham: Duke University Press.

- Have, Iben & Stougaard Pedersen, Birgitte (2016): *Digital Audio-books. New Media, Users, and Experiences*. New York: Routledge.
- Hayles, N. Katherine (2025): *Bacteria to AI. Human Futures with our Nonhuman Symbionts*. Chicago: University of Chicago Press.
- Knip-Häggkvist, Elizabet (2010): *Den talande bokens poetik. En studie med fokus på olika unga vuxnas reception av tre fiktiva texter inlästa på band*. Åbo: Åbo Akademi.
- Koepnick, Lutz (2013): "Reading on the Move". *PMLA* 128 (1), s. 232–237.
- Krantz, Gunnar (2024): "Swedish Family-mammans barnbok visar hur dåligt det är med AI-bilder". *Sydsvenskan*, 28 juni 2024.
- Määttä, Jerry (2006): *Raketsommar. Science fiction i Sverige 1950–1968*. Lund: Ellerströms.
- Rubery, Matthew (2016): *The Untold Story of the Talking Book*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Speechify (2025): "#1 Text to Speech Reader: Let Speechify Read To You". <https://speechify.com/> [hämtad 6 maj 2025].
- Spines (2025): "The #1 Fastest-Growing Book Publishing Platform in the U.S.". <https://spines.com/> [hämtad 6 maj 2025].
- Storytel (2024): "Stefan Sauk en av AI-rösterna när Storytels lyssnare nu kan välja själva". Pressmeddelande, 27 februari 2024. <https://press.storytel.se/post/stefan-sauk-en-av-ai-rosternar-storytels-lyssnare-nu-kan-valj> [hämtad 6 maj 2025].
- Storytel (2025): "Storytel släpper helt AI-producerad ljudbok". Pressmeddelande, 23 januari 2025. <https://www.storytelgroup.com/sv/storytel-slapper-helt-ai-producerad-ljudbok/> [hämtad 6 maj 2025].
- Sudowrite (2025): "Try the AI writing tool with unparalleled story smarts". <https://sudowrite.com/> [hämtad 29 april 2025].
- SBI (2025): *Bokprovning 2025*. Stockholm: Svenska barnboksinstitutet.
- Svenska Tecknare (2025): "AI-principer från Svenska Tecknare". <https://svenskatecknare.se/ai-hallning/svenska-tecknares-ai-principer/> [hämtad 6 maj 2025].
- Sörhag, Ebba (2025): "Digitala satsningar och AI-översättning på Forum". *Svensk Bokhandel*, 19 March 2025. <https://www.svb.se/nyheter/digitala-satsningar-och-ai-oversattning-pa-forum/4343459> [hämtad 6 maj 2025].

Tanderup Linkis, Sara & Pennlert, Julia (2022): ”’En helt annan upplevelse’. Ljudbokens band till sina läsare”. *Tidskrift för litteraturvetenskap* 52 (1), s. 41–53.